

KAPITEL 6

MILJØ OG PERSONER

En novelle udspiller sig altid i et miljø. Miljøet er de konkrete steder og den kultur, som handlingen foregår i. Når vi arbejder med miljø i en litterær analyse, så gør vi det bl.a., fordi miljøet danner rammen om den litterære fortælling, og fordi der i rammen ligger relevant viden om f.eks. normer og livssyn. Ser vi f.eks. på "Sildig opvågningen", så udspringer novellens dramatik af en konflikt mellem det borgerlige miljøes undertrykkende krav til ægteskabet og menneskets seksualitet, og på den måde opstår der en kritik af miljøets normer.

Derudover er en fortællings miljø med til at vække læserens læselyst og måske pirre nysgerrigheden. Det gælder både, hvis man læser en bog for at nikke genkendende til et miljø, man selv er en del af, og hvis man læser for at blive overrasket over et fremmed miljø. Blichers miljøer rummer det genkendelige og det fremmede, afhængigt af hvad læseren har kendskab til. I begge tilfælde gælder det, at miljøbeskrivelserne ofte er knyttet til Blichers hjemegn.

Det autentiske miljø: Jylland

Vi begynder med det genkendelige. Blichers noveller er igennem mange år blevet læst og elsket for de autentiske og præcise miljøbeskrivelser, hvor man kan se omgivelserne for sig. Det autentiske miljø skabes på flere måder. Ofte benytter Blicher sig af konkrete stednavne. Miljøerne kan altså findes på Danmarkskortet. Dette er et litterært virkemiddel, som giver læseren en fornemmelse af, at begivenhederne faktisk har fundet sted, og samtidig viser det også Blichers store interesse for det lokale.

Dette ses meget tydeligt i "Brudstykker af en landsbydegns dagbog", der foregiver at være Morten Vinges dagbog. Her indledes hvert tekststykke med stedsangivelse: Føulum, Tjele – endda "på havet imellem Samsø og Sjælland" – samt dato. Her er det konkrete sted altså en vigtig nøgle til at forstå handlingen og Morten Vinges udvikling, ligesom det skal give læseren en oplevelse af, at det har fundet sted. Et andet eksempel fra "Brudstykker af en landsbydegns dagbog" lyder:

“

Tjele, d. 4. oktober 1710.

En magnifiqu [storslået] jagt, vi havde i dag! Hvidding Krat var indstillet med over 300 klappere; for de var her både fra Viskum og Fussingø med alle deres støvere [jagthunde]. I dagbrækningen [daggrøet] var vi fra Tjele der allerede. Det var ganske stille i luften, og en tyk tåge bedækkede hele eggen; kun toppene af bavnehøjene kunne man se oven over den. Langt borte kunne vi høre de buldrende fodtrin af klapperne og enkelte hundeglam. "Nu kommer de fra Viskum", sagde nådigherren: "jeg kan høre Chasseurs hals [hundens navn betyder jæger]." – "Da kommer de også fra Fussingø", sagde Jens: "det er Perdrix [hundens navn betyder agerhøne], som gør." ”

På bare syv linjer optræder stednavne syv gange, og på den måde forankres handlingen i en konkret virkelighed. Blicher fremhæver i et brev, at han altid må gøre sig "bekendt med begivenhedernes skueplads", for at novellen kan blive til "liv og sandhed".

For at forstå, hvordan man som forfatter skaber et realistisk værk rent kunstnerisk, er det interessant at inddrage det litterære begreb *virkeligheds-effekten*. Hvorfor skal man f.eks. høre om hele to hundes måde at gå på?

Deres lyde giver ikke noget til novellens motiv eller til en forståelse af tematikken. Men den tilsyneladende overflødige detalje har en vigtig funktion. Den skaber nemlig et billede af en konkret virkelighed, og det giver os en stærk fornemmelse af netop liv og sandhed.

I miljøbeskrivelsen er det dog ikke kun stednavnene eller virkelighedseffekten, der skaber en følelse af autenticitet, men også Blichers måde at beskrive naturen på. Før Blicher begynder at skrive noveller, har han foretaget geografiske optegnelser over det jyske landskab, så han er så at sige trænet i at beskrive naturen detaljeret. Det er dog ikke naturvidenskabelige betragtninger, der kommer ind i novellerne, og det er heller ikke en idealiseret natur. Hos mange af tidens andre forfattere er naturen et skønhedens tempel, hvor mennesket kan møde Gud (se kapitel 9). Sådan er det ikke hos Blicher.

Han opfatter derimod naturen helt konkret: Mennesket er opvokset et bestemt sted, og stedets natur former mennesket. Det gør en forskel for personligheden, om man lever på den brune, flade hede eller ved det brusende Vesterhav. Vores forestillinger om verden afhænger af den natur, vi har mødt i barndommen, og dermed er vi i Blichers optik et resultat af omgivelserne. Derfor er den detaljerede beskrivelse af landskaber en vigtig nøgle til at forstå novellernes personer.

Naturen tillægges således ofte større betydning end beskrivelser af f.eks. interiøret i et hus. I “Sildig opvågningen” beskrives et borgerligt miljø ud fra personernes handlinger: at man spiller musik, at mændene spiller kortspil, og kvinderne taler sammen. Derimod er de fysiske rammer, og hvad man kunne kalde det “huslige landskab”, kogt ned til et minimum. Hvor andre forfattere måske lægger vægt på, hvordan en stue er møbleret, nøjes Blicher med “spillebordet”:

“Hvor længtes vi alle efter onsdagen! Vi samlede til tevandstid [om eftermiddagen], opofrede [brugte] derpå et par timer til musikken, i hvilken vi alle – på fru L* nær [undtagen fru L] – tog levende og ikke uheldig andel [del i]. Efter aftensmåltidet fik vi tre herrer os en alvorlig l’hombre [kortspil], og damerne holdt en privatissimum [deres egen sammenkomst], der oplevedes af fru H*s indfald og hjertelige latter. Denne sidste har mere end en gang for-

årsaget en bet [*at få et stik for lidt*], eller forpurret en ren kodille [*dobbelbet*], og jaget os fra spillebordet hen til vore lystige koner. ”

Denne miljøbeskrivelse har været genkendelig for de fleste af Blichers læsere, der netop tilhørte borgerskabet.

Det eksotiske miljø: Jylland

Som beskrevet i kapitel 1, så var Jylland et ukendt og eksotisk miljø for størstedelen af Blichers læsere. Der er en eksotisme, dvs. en interesse for og fascination af det fremmede, knyttet til de ukendte miljøer, og man taler ligefrem om “den jyske mode” i Blichers samtid. H.C. Andersen rammer oplevelsen af Jylland præcist i dette citat fra 1836:

“ Jylland er dog den meest romantiske Deel af Danmark! Jeg har ret faaet Interesse for det Land, siden jeg læste Steen-Blichers Noveller. Jeg synes, det maa have meget tilfælles med de skotske Lavlande! og der er jo Zigeunere! ”

De samme virkemidler gør altså novellerne genkendelige for et jysk publikum og eksotiske for det københavnske publikum: brugen af de jyske lokaliteter, den levende beskrivelse af naturen og brugen af dialekt. Her spiller fortællingerne i “E Bindstouw” (1842) en særlig rolle, da den jyske almuekultur beskrives på dialekt, hvilket også har et politisk sigte, da det giver en marginaliseret befolkningsgruppe en stemme. “Hosekræmmeren” (1829), som nok er Blichers mest kendte novelle, beskriver ligeledes den jyske hedebefolkning.

Blichers personer

Hos en psykologisk realist (se kapitel 1) som Blicher er undersøgelsen af menneskelivet helt centralt. Derfor er det vigtigt at fokusere på en grundig personkarakteristik i arbejdet med hans noveller. Man kan knytte en række begreber til personkarakteristikken. Her vil vi pege på dele af personkarakteristikken, som er brugbare i værk læsningen af alle tre noveller, samt be-

— dette kap. har I også som PDF

skrive generelle kendetegn ved Blichers måde at fremstille sine personer på.

Helt overordnet går Blicher til sine personer med en stor sans og interesse for det psykologiske spil både i og mellem mennesker. De centrale personer i novellerne er derfor individer frem for typer. Et individ kan beskrives som en rund person, som har en række individuelle særtræk, f.eks. i form af handlinger, udseende, sprog, navn og tanker. En type er en flad person, som er kendetegnet ved generelle karaktertræk. Et eksempel kan være folkeeventyrets smukke prinsesse eller grimme heks. Blichers personer, og især hovedpersonerne, er individer, bl.a. fordi de ikke er skematiske og flade.

Fokuspunkter i en personkarakteristik

I en karakteristik af personerne i novellerne er det oplagt at sætte fokus på deres profession og dermed deres funktion i samfundet. Blicher har sin personlige baggrund i præstegården, og det er næppe helt tilfældigt, at Morten Vinge i "Brudstykker af en landsbydegns dagbog" drømmer om at blive præst, at fortælleren i "Sildig opvågnen" er præst, og at "Præsten i Vejlbj" har en præst som omdrejningspunkt. En vigtig del af novellerne er, at personerne ikke altid lever op til de forventninger, man kunne stille til deres profession, og det er også med til at udfolde kompleksiteten i personerne.

Et andet vigtigt analysepunkt er personernes handlinger. Her skal man både være opmærksom på, hvad de gør, og hvad de ikke gør. Faktisk er ikke-handlen et meget vigtigt karaktertræk i alle novellerne. Alle personer bliver udfordret på det, de tror er gældende, og ikke mindst på, hvordan de opfatter sig selv som mennesker. Dvs. personerne udfordres på deres etik. Her er der ikke altid sammenhæng mellem deres selvforståelse og deres handlinger. Det kan f.eks. undre, at Erik Sørensen i "Præsten i Vejlbj" ikke er grundigere i sit opklaringsarbejde, og at fortælleren Wilhelm C i "Sildig opvågnen" ikke er mere aktiv som samtalepartner, f.eks. i forhold til majoren, når han netop som præst har en oplagt mulighed for – og moralsk pligt til – dette.

Dernæst kan man undersøge personernes sprog. En sproganalyse hører til en indirekte karakteristik af personer, da f.eks. brug af dialekt eller særli-

ge udtryk siger noget om erhverv og socialgruppe. Tager man Morten Vingge i "Brudstykker af en landsbydegns dagbog", er sproget en meget vigtig adgang til drømmen om at gøre karriere og ændre sin sociale placering, og i løbet af bare få år (og sider) lærer han sig både latin, græsk og fransk. Ser man på sprog, er det ikke kun det, personerne siger, som er relevant, men også måden, hvorpå de siger det. Det er Wilhelm C's nølende svar i "Sildig opvågningen" et godt eksempel på:

“Fantasier” – sagde jeg omsider noget langsom og halvt tvivlrådig – “kan også bevirke –” “Ha!” Faldt han ind, “her behøver vi ikke at tage fantasien til hjælp; skøgen tilstår det jo selv.”

Personernes tanker er også helt centrale i en psykologisk personkarakteristik, som Blicher i den grad inviterer til. Hans brug af den personaliserede jefortæller er særlig interessant, fordi vi derigennem får adgang til personernes tanker – og især fordi vi kan gennemskue, at personerne, der fortæller, ikke kender sig selv så godt, som de måske tror. Her giver dagbogsformen i "Brudstykker af en landsbydegns dagbog" et helt særligt indblik i Morten Vinges tanker og dermed i, hvad der er vigtigt for ham – f.eks. at han hele tre gange mindes og skriver om kanaturen med frøken Sophie.

I arbejdet med Blicher er det en god ide at sætte fokus på menneskets driftsliv. Personerne er næsten altid påvirket af det erotiske, som ofte kommer i konflikt med de sociale normer, og deri ligger ofte årsagen til tragedierne. For Blicher er drifterne et uomgængeligt faktum for mennesket og samtidig en farlig del af tilværelsen.

Det er også oplagt at undersøge relationer mellem personerne. Personer karakteriserer sig ofte direkte eller indirekte i forhold til andre. Man kan her både se på, hvem personerne ser op til og identificerer sig med, og hvem de tager afstand fra. Da Blicher jo netop er god til at vise menneskets sammensatte natur, er der ikke altid vandtætte skotter mellem sympatier og antipatier. Tager vi to nedslag fra "Sildig opvågningen", bliver det meget tydeligt, at netop relationen til andre mennesker er sammensat. Et sted siger præsten Wilhelm C om Elise:

“ Var vampyrer andet, end misfostre af en tøjleløs [ustyrlig] indbildningskraft, da måtte jeg have set en af disse skabninger – udvortes [udenpå] levende, indvortes livløse, legemer uden sjæle, kødmasser uden hjerte. ”

Senere i novellen sætter han i et tankeeksperiment sig selv sammen med Elise, her omtalt som fru L:

“ Mit jævne humør, min naturlige sathed [rolige væsen], som ved min stands [embedes] værdighed fik end fastere holdning, måtte da have forbundet mig med fru L*. ”

Som et sidste punkt i en personkarakteristik er det interessant at undersøge personernes livssyn. Livssyn kan vi forstå som en overordnet forståelse af livet; f.eks. at der er en højere magt. Man kan f.eks. tolke jordskælv som Guds straf, hvis ens livssyn er, at der er en gud foroven. Det er bl.a. derfor, at Søren Qvist i “Præsten i Vejlbj” begynder at tro på sin egen skyld: Gud styrer verden, og han uddeler straf og belønning i forhold til, hvordan mennesket opfører sig. Altså må Søren Qvist, i sin egen optik, være skyldig, siden Gud straffer ham.

Afslutningsvis må man som altid huske, at det er forskelligt fra tekst til tekst, hvilke fokuspunkter det giver mening at have med, og aldrig lade sin analyse diktere af en tjekliste.